

УДК 37.015.311.091.4

НАЦІОНАЛЬНО-СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ У ПОГЛЯДАХ Г. ВАЩЕНКА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Петренко Л.М., к. пед. н.,
доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглядаються ціннісно-сміслові доміанти освіти в педагогічних поглядах Г. Ващенко. Розкрито вплив освіти на процес соціалізації особистості дитини. Показано значення освіти у націєтворчих процесах періоду відродження України. Підкреслено, що зміст освіти зумовлений потребою в освічених, національно-переконаних, державотворчо підготовлених громадянах. Досліджено, що система освіти повинна відповідати соціально-політичному устрою держави, психології народу та його національним традиціям. Акцентовано увагу на тому, що освіта як єдиний процес виховання і навчання особистості відповідає інтересам суспільства і держави. Наголошено, що за Г. Ващенко освіта повинна зберегти національний освітньо-виховний характер та сприяти процесу соціалізації особистості.

Ключові слова: Г. Ващенко, освіта, виховання, соціалізація, національні традиції.

В статье рассматриваются ценностно-смысловые доминанты образования в педагогических взглядах Г. Ващенко. Раскрыто влияние образования на процесс социализации личности ребенка. Показано значение образования в национальных процессах периода возрождения Украины. Подчеркнуто, что содержание образования обусловлено потребностью в образованных, национально-убежденных, государственно-творчески подготовленных гражданах. Исследовано, что система образования должна соответствовать социально-политическому устройству государства, психологии народа и его национальным традициям. Акцентировано внимание на том, что образование как единый процесс воспитания и обучения личности соответствует интересам общества и государства. Отмечено, что по Г. Ващенко образование должно сохранить национальный образовательно-воспитательный характер и способствовать процессу социализации личности.

Ключевые слова: Г. Ващенко, образование, воспитание, социализация, национальные традиции.

Petrenko L.M. NATIONAL-SOCIAL ORIENTATION IN VIEWS OF G. VASHCHENKO ON FORMATION OF THE CONTENT OF EDUCATION IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article deals with the value-semantic dominant of education in the pedagogical views of G. Vaschenko. The influence of education on the process of socialization of the child's personality is revealed. The importance of education in the nation-building processes of the period of the revival of Ukraine is shown. It is emphasized that the content of education is conditioned by the need for educated, nationally-convinced, state-creatively prepared citizens. It was investigated that the education system should correspond to the socio-political structure of the state, the psychology of the people and its national traditions. The emphasis is placed on the fact that education as the only process of upbringing and training of the individual corresponds to the interests of society and the state. It is emphasized that according to G. Vaschenko, education should preserve the national educational and upbringing character and promote the process of socialization of the individual.

Key words: G. Vashchenko, education, upbringing, socialization, national traditions.

Постановка проблеми. Стратегічні напрями реформування сучасної освіти передбачають реалізацію нових підходів до побудови змісту освіти. Вони зумовлені пошуком шляхів модернізації формування освічених, національно переконаних, державотворчо підготовлених громадян України. Серцевиною змісту освіти повинні стати національні цінності та їх соціальна спрямованість. У сучасному світі під час вибору змісту освіти варто використовувати досягнення як новітніх інноваційних освітніх технологій, так і класичних. Багато ідей щодо цього розкриває нам педагогічна спадщина видатного українського педагога, вченого Г. Ващенко.

Виходячи з потреб реформування змісту освіти, у процесі якого робиться наголос не на предметному компоненті, а на розвитку особистості, виникає необхідність наповнення змісту освіти національно спрямованим компонентом, який би успішно забезпечував процес соціалізації особистості. Нарешті ми маємо історичний шанс на здійснення системної трансформації освіти. Доцільність і актуальність дослідження зумовлена необхідністю узагальнення досвіду видатного українського педагога Г. Ващенко щодо побудови змісту освіти з національно-соціальною спрямованістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки незалежності України опу-

бліковано багато праць, присвячених питанням змісту освіти. Серед них варто відзначити публікації О. Гука, І. Зязюна, В. Кременя, М. Євтуха, О. Овчарук, Л. Сидоренка, О. Савченко, О. Сухомлинської. З'явилася низка публікацій, присвячених дослідженню підходів щодо змісту освіти у спадщині Г. Ващенко, зокрема таких авторів, як А. Бойко, О. Гук, Н. Дем'яненко. Опора у змісті освіти на національні цінності та спрямованість на успішну соціалізацію особистості стали об'єктом досліджень В. Довбні, П. Кононенка, А. Марушкевич, М. Чепіль. Питання модернізації змісту освіти відображені у статтях В. Андрущенка, В. Бабака, Д. Дрібнохода, О. Коваленка, М. Окси та інших. Незважаючи на такий представницький склад науковців, які займалися дослідженням широкого кола аспектів цієї проблеми, вважаємо за доцільне продовжити дослідження інших напрямів визначеної проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення поглядів Г. Ващенко щодо національно-соціальної спрямованості змісту освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітня система переживає нині складний період реформування, який повинен завершитися становленням нової освітньої моделі. Процес реформування освіти покликаний розв'язати питання посилення виховного потенціалу освітніх стандартів. Науковці зазначають, що «у сучасній освіті зростає роль виховання, тому в умовах численних проблем саме освіта є тим необхідним фактором, який може дати людству можливість просуватися вперед до ідеалів волі та соціальної справедливості» [10, с. 42].

На межі XIX–XX століть український народ зазнав принципово якісних соціальних змін, які були спричинені масштабними соціально-економічними процесами в суспільстві. Це привело до зростання функціональної ролі освіти у забезпеченні прогресу суспільства та посиленні впливу на людину. Зміна ролі освіти потребує відповідних змін в організації системи освіти, форм і методів навчального процесу. Очікувані зміни повинні були забезпечити розвиток соціального й освітнього простору, здатного здійснити демократичний поступ держави. На новому етапі розвитку суспільства постає проблема зміни цілей освіти, змісту освіти і виховання, які б відображали проблеми системи освіти відповідно до потреб суспільства у проведенні реформ та сприяли соціалізації людини до реальних умов.

Новостворена система освіти повинна була не тільки забезпечити передачу

засвоєння соціального досвіду, національно-культурних традицій, накопичених нацією, необхідних для прогресу суспільства, а й забезпечити належні умови для розвитку особистості, її соціальної адаптації, захищеності в нових умовах розвитку. Такі умови передбачають зміну парадигми освіти, виховання, розроблення в межах гуманістичного, демократичного напрямів у філософії, психології, педагогіці суб'єкт-суб'єктних підходів до освіти, що значно випереджало наявні на той час у тоталітарній державі погляди.

Зазнавши до кінця XIX століття національного гноблення, утисків у розвитку освіти, культури, економіки, український народ спільно з національно свідомою інтелігенцією вступили в XX століття, характерною ознакою якого стала боротьба за національну ідею, незалежну державу, національну освіту, культуру, соціальну справедливість. Національно-соціальна спрямованість у змісті освіти розкриває новий підхід до вироблення нової системи цінностей, на яких необхідно виховувати особистість, які ляжуть в основу нової освітньої моделі і забезпечать якісну адаптацію, соціалізацію особистості до нових умов.

Фундаментальною національно спрямованою концепцією щодо визначення змісту освіти в період відродження української державності на початку XX століття слугує спадщина видатного українського педагога Г. Ващенко. Питання змісту освіти Г. Ващенко ставить у залежність від соціально-економічного та духовного стану суспільства. У праці «Основні лінії розвитку советської педагогіки і школи» Г. Ващенко відстежує розвиток проблеми змісту освіти. Він зазначає, що вже з XVI століття у педагогіці йде боротьба двох підходів до питання змісту освіти – змістовного і формального. Це пов'язано з появою нової економічної формації, яка дала поштовх для становлення ринкових відносин у Європі, а звідси – і виникнення попиту в освіті на виховання не просто носіїв знань, а людей із творчими здібностями. Критикуючи стан освіти в СРСР, професор Г. Ващенко звернув увагу на те, що освіта в Україні зводилася до технічно-професійного напрямку, готувала спеціалістів для промисловості і сільського господарства, позбавлена була елементів гуманістичних наук.

Така система освіти не відповідала історичному розвитку українського народу, який мав високі успіхи у розвитку освіти і культури, століттями розвивав високі духовні цінності. Г. Ващенко пропонує для України іншу, українську національну систему освіти, яка будується на 1) ідеаліс-

тичному світосприйманні; 2) християнській моралі як основі духовності суспільства; 3) розвитку педагогічних наук; 4) організації педагогічних досліджень і розбудові педагогічних станцій і лабораторій; 5) розвиткові видавничої справи, популяризації педагогічних творів, шкільних підручників тощо.

Національна парадигма освіти і виховання стала теоретичною основою розвитку національної школи 1917–1929 рр., до розроблення якої долучилися В. Дурдівський, О. Музиченко, І. Огієнко, І. Стещенко, Я. Чепіга, яку активно підтримував відомий педагог Г. Ващенко.

Чітко простежується у педагогічних ідеях професора Г. Ващенко домінування національної парадигми, яка у поєднанні з соціальною спрямованістю стає основою теорії національної освіти та виховання в Україні. Вирішення вищезазначених проблем можливе за умови організаційної перебудови навчального процесу на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин.

Зміст освіти зумовлюється національною культурою, яка є її фундаментом, основою. Зміст освіти змінюється залежно від поставленої мети на тому чи іншому етапі суспільного розвитку, залежно від вимог життя, виробничих потреб, вимог до школи. Заслуга Г. Ващенко полягає в тому, що він вбачав у змісті освіти ту основу, яка допоможе виробити в молоді активну життєву позицію для соціально значущої діяльності, виходячи з національних інтересів, пріоритетів із розбудови своєї національної школи, національної держави. Він вважав, що «на розбудову своєї національної освіти й виховання молоді і нам, українцям, слід звернути найбільшу увагу» [6, с. 4].

Зміст освіти напряму залежить від образу державного устрою, демократичного чи авторитарного. Якщо в державі встановлена диктатура, то і в державному управлінні застосовується командно-адміністративна модель. За таких умов в освіті обирається інформативний характер змісту освіти, носієм якого є вчитель, який диктує своє бачення викладу матеріалу без урахування індивідуальних особливостей дітей. За утвердження у суспільстві демократичних принципів життя людей у педагогіці виникає потреба посиленої уваги до дитини, її індивідуальних здібностей. Проведене дослідження дало можливість з'ясувати погляди Г. Ващенко щодо побудови системи освіти в Україні: вона повинна відповідати соціально-політичному устрою держави, психології народу та його національним традиціям. І в цьому український народ має свої відмінності, які відрізняють

його від інших народів, як зазначає педагог [6, с. 5].

«В освітній концепції Г. Ващенко викладена принципова позиція вченого, котрий прагне відшукати рятівні світоглядні засоби переорієнтації української освіти від міфологем тоталітарної ідеології й відповідної репресивної педагогіки, що формувала тотально Єдине, до смислового континууму «педагогічного неолібералізму», метою якого він бачив особистість із яскраво вираженим національним «Я» у великій всесвітній сім'ї народів» [8, с. 230].

У питанні освіти у Г. Ващенко сформувалася чітка, зрозуміла позиція: освіта у незалежній Україні повинна бути національною як за формою, так і за змістом. Він вважав, що освіта кожного народу повинна спиратися як на загальноприйняті положення, так і на свої національні особливості, «відповідно до духу народу та його призначення. Цей дух і призначення свого народу кожна національна педагогіка має досконально дослідити і відповідно до них будувати систему освіти своєї молоді» [5, с. 407].

Професор Г. Ващенко закликав педагогів до розвитку в особистості національної індивідуальності, до усвідомлення окремішності української нації і вважав національну спрямованість у змісті освіти української молоді найважливішим завданням педагогіки. Ця думка є яскравою ілюстрацією позиції педагога щодо національно-державницького підходу до створення системи освіти та визначення її змісту в Україні.

Зміст освіти – це система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння і набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості. На зміст освіти впливають об'єктивні (потреба суспільства у розвитку людини, науки й техніки, що супроводжуються появою нових ідей, теорій і докорінними змінами технологій) та суб'єктивні чинники (політика панівних сил суспільства, методологічні позиції вчених тощо). Зміст освіти для всіх типів навчальних закладів відображено у навчальних планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках. Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних сил (мислення, уяви, пам'яті тощо) та результат цього процесу – досягнення певного рівня освіченості. У своїх працях професор Г. Ващенко надає перевагу пріоритету дитини в українській національній системі освіти і виховання як наскрізному принципу її функціонування. Саме це відрізняло погляди Г. Ващенко від офіційної думки тогочасної педагогіки.

На рубежі 20-х років ХХ століття Г. Ващенко активно підтримував ідею важ-

ливості соціального виховання, висловлену відомими на той час педагогами Я.Ф. Чепігою та В.В. Зеньковським. Він переконаний, що освіта повинна не тільки давати дітям знання, розвивати розумові здібності, а й готувати їх до активної соціальної діяльності.

Критикуючи політехнізацію навчання молоді в селах і містах у радянські часи, Г. Ващенко закликає у незалежній Україні розбудувати свою національну освітню систему [6, с. 30], яка буде задовольняти соціальні запити молоді незалежно від місця проживання (село чи місто), від того, хто ці народи і яка їх історія [7, с. 171]. Початковий етап соціалізації особистості розпочинається в сім'ї, як вважає педагог. Тут дитина засвоює перші враження і знання про оточуючий світ. Педагог висуває до батьків такі вимоги: по-перше, усвідомлювати важливість і відповідальність своєї ролі у вихованні дітей; по-друге, дотримуватися єдності підходів у вихованні [4, с. 18].

Визначальним чинником у питанні соціалізації особистості є роль педагога у навчально-виховному процесі. Г. Ващенко відводить високоморальній духовній особистості вчителя чільне місце: «Дехто порівнює педагога зі скульптором... Педагог має справу з дітьми, живими істотами, що являють собою живі індивідуальності із своєрідними психофізичними особливостями. У зв'язку з цим і відповідальність педагога за свою працю незрівнянно більша» [3, с. 32]. Отже, вагому роль у житті дитини відіграє вчитель як наставник, який сприяє соціалізації дитини, оволодінню нею суспільних норм життя, засвоєнню цінностей, які забезпечують духовне наповнення його буття.

Не менш важливу роль у реалізації змісту освіти та соціалізації дитини педагог відводить школі, розвитку освіти. Освіта має унікальне суспільне значення саме тому, що завдяки їй одержують підготовку до життя, проходять широку соціалізацію всі, хто живе в суспільстві суспільним життям. Як зазначає вчений В. Андрущенко, «освіта є єдиною сферою цілеспрямованої і системної підготовки людини до життя на основі озброєння її відповідними знаннями, формування світогляду, ціннісних орієнтацій, навичок поведінки та практичної діяльності, залучення до культури» [1, с. 7].

Людина без знань, навичок практичної діяльності, відсторонена від національно-культурних цінностей, традицій, звичок, не може бути визнана суспільною істотою: прикладом може слугувати казковий герой Мауглі, який мав фізичні ознаки людини, але, не пройшовши через суспільні інсти-

тути соціалізації, жив серед спільноти тварин.

Професор Г. Ващенко метою створення національної системи освіти, з огляду на процеси національно-визвольних змагань українського народу, вважав забезпечення підготовки до життя особистості, здатної розв'язувати соціальні конфлікти. Одним із найважливіших завдань стало відродження національної школи. Г. Ващенко наполягає: «Ми мусимо будувати й організувати свою національну школу, що не тільки б давала нашим дітям знання, а й виховувала їх відповідно до тих історичних завдань, що стоять перед нашим народом» [2, с. 112]. Окрім того, педагог вважав, що школа повинна стати громадсько-культурним центром і взяти на себе завдання соціального виховання, яке сприяє розвитку соціальної активності, вчить долати особисті егоїстичні дії та бажання. Головним чинником соціалізації він вважав трудову діяльність. Отже, школа є основним інститутом соціалізації особистості. Г. Ващенко після століть русифікаторської політики царського уряду Росії як у теорії, так і на практиці обґрунтував ідею національної освіти і виховання як найбільш прогресивної і перспективної можливості соціалізації особистості у підготовці її до життя.

Узагальнюючи проведений аналіз педагогічних ідей щодо національно-соціальної спрямованості змісту освіти і виховання, можемо впевнено констатувати, що Г. Ващенко зробив науково обґрунтований висновок про те, що «школа мусить використовувати кожний момент своєї роботи не тільки для того, щоб дати учням знання, а й для того, щоб виховати з них повновартісних, всебічно розвинутих людей і добрих громадян своєї батьківщини» [3, с. 180].

Невід'ємною умовою успішної соціалізації дитини є товариство інших людей. Педагог зазначає, що «товариство є само по собі дуже важливим чинником у вихованні дітей. Товариші – це твої близькі люди. Любов до них поширюється потім на цілу націю» [3, с. 21]. Педагог надає вагомого значення дитячим та молодіжним організаціям «Пласт» і СУМ, які в тісному зв'язку з родиною, школою, під керівництвом педагогів відіграють значну роль у соціалізації дитини.

Він наголошує, що виховання і самовиховання також сприяють соціалізації дитини, оскільки в процесі роботи над собою дитина пізнає саму себе, отримує підтримку, допомогу, симпатію, перешкоди від оточуючих і тим самим переборює їх, гартує свій характер. Підкреслюємо, що педагогічні ідеї Г. Ващенка щодо національно-соціальної спрямованості у змісті освіти

знайшли відображення у його наукових працях і дають нам змогу дійти таких висновків: 1) у формуванні особистості провідна роль належить соціальному середовищу; 2) формування особистості розпочинається в її першому соціальному середовищі – сім'ї; 3) на виховання дітей великий вплив має дитяче товариство, дитячі та молодіжні організації; 4) соціальне середовище за високого соціально-економічного розвитку і демократичного устрою держави сприяє розвитку в кожній особистості індивідуальних рис характеру. Як творчий вчений і педагог-практик Г. Ващенко виділив у змісті освіти головний аспект – національно-соціальну спрямованість.

Педагогічні ідеї Г. Ващенко щодо змісту освіти проникнуті турботою про встановлення в Україні такого державного устрою, який би забезпечив соціальні умови для виховання особистості на національних засадах, що забезпечило б «розквіт духовної культури українського народу, науки, мистецтва, освіти, піднесення її на такий рівень, щоб України стала передовою країною у світі». Мрії Г. Ващенко у ХХ столітті втілювати в життя молоді в ХХІ столітті. Наше завдання – донести думки великого педагога, життєлюбця, палкого прихильника незалежної України, глибокого знавця психологічних особливостей українського народу до сучасної молоді, навчити їх любити Україну так, як любив її Г. Ващенко.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведене дослідження педагогічної спадщини Г. Ващенко показало, що питання змісту освіти передбачає опору на багатовіковий, відібраний і узагальнений досвід людей, засвоєння якого допоможе особистості у її розвитку і практичній діяльності. Підсумовуючи, зазначимо, що у поглядах Г. Ващенко на зміст освіти чітко простежується національно-соціальна спрямованість, що підтверджує його орієнтацію на те, що зміст освіти спрямований як на формування предметних знань і умінь, так і на розвиток індивідуальних якостей дітей (що йшло врозріз із поглядами офіційної педагогічної думки того часу).

Головними вимогами до змісту освіти були, по-перше, опора на багатовіковий досвід української народної педагогіки; по-друге, врахування вікових та психологічних особливостей учнів; по-третє,

відображення у змісті освіти соціального замовлення суспільства; по-четверте, формування творчої, всебічно розвиненої особистості; по-п'яте, орієнтація на особистість дитини, врахування законів природовідповідності; по-шосте, врахування теорії і практики вільного виховання; по-сьоме, гуманістична спрямованість змісту освіти. На особливу увагу заслуговує висновок педагога про те, що зміст освіти, добір методів і форм навчання цілком і повністю залежить від обраного устрою в державі – демократичного чи авторитарного.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів педагогічної діяльності Г. Ващенко і потребує цілісного, системного розгляду та аналізу його педагогічної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В.П. Інноваційна стратегія розвитку освіти як підґрунтя «українського прориву» / В.П. Андрущенко // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 6–14.]
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – Ч. 2. / Г. Ващенко. – Бюфало-Мюнхен : Видавництво Спільки української молоді, 1957. – 270 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Полтава : Полтав. вісн., 1994. – 190 с. – (Твори ; т. 1).
4. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини / Г. Ващенко // Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. – С. 65–101.
5. Ващенко Григорій. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Укр. видавнича Спілька, 1997. – 410 с.
6. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко. – Мюнхен : Накладом Центрального комітету СУМ, 1957. – 48 с.
7. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті/ГригорійВащенко//[Твори]/ГригорійВащенко.– К., 2003. – [Т. 5]. – 335 с.
8. Довбня В. Соматичність буття «вольової, характерної людини» у філософсько-педагогічній концепції Григорія Ващенко / В. Довбня // Філософія освіти : Науковий часопис. – 2010. – № 1/2. – С. 220–235.
9. Коваль О. Григорій Ващенко – творець української виховно-освітньої системи / О. Коваль // Рідна шк. – 1993. – № 3. – С. 2–5.
10. Окса М. Виховний потенціал освіти та його вимірювання / М. Окса, Д. Дрібноход // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер : Педагогіка. – 2015. – № 2. – С. 41–47.